

TÜRKİYE'DE TARIMSAL YAYIM HİZMETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Hasan TATLIDİL 1 Coşkun CEYLAN 2

ÖZET

Türkiye'de tarımsal yayım hizmetlerinin geliştirilebilmesi, büyük ölçüde tarımsal yapıdaki gelişmelere uygun bir yapılanma ile olasıdır. Özellikle 1980 sonrası dönemde yaşanan, tarımsal üretim ve çiftçi davranışları üzerinde etkili olan ekonomik ve sosyal gelişmeler bu alanda yeniden yapılanmayı bir zorunluluk haline getirmiştir. Gelişmiş pek çok ülkede planlı bir çalışmanın sonucu olarak gerçekleşen tarımsal yayım alanında kamunun etkinliğinin azaltılması süreci Türkiye'de kendiliğinden başlamış ve devam etmektedir. Tarımsal yayım alanındaki kurumsal ve yasal düzenlemeler mevcut uygulamaların önüne geçmiş bulunmaktadır. Bu aşamada tarımsal yayım hizmetlerinin geliştirilebilmesi için en önemli gereksinim etkin bir yayım stratejisinin yeniden oluşturulmasıdır.

1.GİRİŞ

Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, çiftçilerin modern tarım teknikleri konularında bilgilendirilmeleri yoluyla tarımsal üretim miktarının artırılması en önemli hedeflerden biri olmuştur. Tarımsal üretimde verimliliğin ve üretim miktarının, giderek artan ülke nüfusunun gıda gereksinimini karşılayacak düzeye yükseltilebilmesi için, çiftçilerin geliştirilmiş üretim teknik ve yöntemlerinden yararlanmalarını sağlayan çiftçi eğitim ve yayım faaliyetleri ise büyük ölçüde kamu kuruluşları tarafından yürütülmüştür.

Günümüzde, hızla gelişen ve değişen ekonomik ve sosyal koşullar karşısında, bu değişim hızına paralel gelişmeyi sağlayacak bir tarımsal gelişme hızına ulaşılması ve bu yapının korunabilmesi için önem kazanan faktörlerden biri "insan kaynağı"dır. Dünyada, gelişen teknolojiye paralel olarak giderek artan araştırma-geliştirme faaliyetleri sonucunda elde edilen bulguların üretim sürecine aktarılmasında, bu bilgiyi elde etmekten çok, bu bilgiden yararlanacak olan insan faktörünün etkinliği önem kazanmıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişim, bilgiye ulaşmayı sorun olmaktan çıkardığından, elde edilen bilginin çiftçiler tarafından üretim sürecinde kullanılmasını sağlamaya yönelik faaliyetlerin önemi giderek artmaktadır.

---

1) Prof.Dr., A.Ü.Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara
2) Doç.Dr., A.Ü.Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çiftçi davranışları üzerinde etkili olan pek çok unsur sayılabilir. Bu unsurların istenen yönde davranış değişikliği sağlamaya yönelik olarak en uygun bileşkesinin sağlanması ise tarım politikasının amaçlarından biridir.

Bu bildiriye Türkiye’de tarımsal gelişmenin sağlanabilmesi için tarımsal üretimde çiftçi eğitime yönelik faaliyetler, çiftçi davranışlarını etkileyen diğer makro gelişmeler ile birlikte ele alınarak irdelenmektedir. Böylece çiftçi eğitimi ve yayım hizmetlerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik önerilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

2. TÜRKİYE’DE TARIMSAL ÜRETİM HEDEFLERİ

Türkiye’de tarımsal yayım hizmetlerinin geliştirilmesi konusu, tarımsal üretimin yapısı ve makro düzeyde tarımsal üretimde hedeflenen koşullar ile doğrudan ilişkilidir.

Türkiye’de genel hatlarıyla tarımsal üretim açısından ulaşılmaması gereken hedefler üç ana başlık altında toplanabilir.

- 1) Daha yüksek verim
- 2) Daha yüksek gelir
- 3) Sürdürülebilir tarımsal üretim

2.1. Daha Yüksek Verim

Dünyada gelecek 30 yılda gıda maddesi talebinin ikiye katlanacağı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde Türkiye’de de, en az nüfus artışına paralel bir üretim artışının sağlanması gerekmektedir. Üretim miktarındaki artış ise, işlenebilir tarım arazilerinin üst sınırına ulaşmış olan ülkemizde, ancak verim artışı ile sağlanabilir.

Diğer yandan, köyden kente göç ve şehirleşme, tarımsal üretim açısından her yıl önemli bir nüfus kitlesinin üretici konumundan tüketici konumuna geçmemesine yol açmaktadır. Kısa ve orta vadede Türkiye’de kırsal nüfusun azalması, bu sektördeki nüfus baskısının giderilmesi adına olumlu karşılanabilir. Ancak uzun vadede, tarımsal üretim aynı oranda artırılmadığında, tarımsal nüfusun azalması bir sorun haline dönüşecektir.

Tarımsal üretimde yüksek verim, gelişmiş teknolojilerin üretim sürecinde kullanılabilme olanakları ile olasıdır. Bu aşamada tarımsal yayımın rolü, sözkonusu teknolojilerin çiftçilere iletilmesinden çok, çiftçi koşullarına en uygun teknolojinin çiftçiler ile birlikte belirlenerek uygulamaya aktarılmasını sağlamaktır. Günümüz teknoloji çağında teknolojinin üretilmesi alanında yaşanan gelişmeler “ileri teknoloji” kavramının yerini “en uygun teknoloji” kavramına bırakma-

sına neden olmuştur. Çiftçi koşullarına en uygun teknolojinin belirlenmesi için ise, tarımsal yayımda katılımcı yöntemlerin daha fazla kullanılması ve araştırma ile yayım arasında organik bir bağ kurulması ile olasıdır.

Çiftçi koşullarında yüksek verim sağlayan teknolojiler geliştirme konusunda araştırma kuruluşlarının çalışma yöntemleri de bu anlayışa paralel olarak değişim göstermektedir. Tarımsal araştırma kuruluşları tarafından üretilen yeni teknolojileri, çiftçi koşullarına uygun olarak yeniden ele alan ve değerlendiren yerel kuruluşların desteği, özellikle yüksek verim konusunda tarımsal yayım hizmetinin etkinliğini artıran bir unsurdur.

2.2. Daha Yüksek Gelir

Pazar ekonomisi koşullarında, çiftçi eline geçen fiyatlar ve çiftçi geliri konusunda belirleyici unsur "pazar"dır. Bu koşullarda çiftçilerin en çok gereksinim duydukları bilgiler, işletmecilik ve pazarlama bilgileridir. Teknolojik yeniliklerin geliştirilmesi üzerine pek çok saha çalışması yürütülürken, çiftçinin elde edeceği gelir üzerinde en etkili faktör olan "pazarlama stratejileri konularında gerçekleştirilen çalışma sayısı sınırlıdır.

Tarımsal araştırma kurumlarının fiziksel verilere dayalı bulguları, teknolojinin ekonomik getirileri için de aynı ölçüde geçerli değildir. Yayım örgütleri de, doğal olarak, bilgi kaynağı olarak yararlandıkları tarımsal araştırma kuruluşlarından gelen bu tür mesajlar doğrultusunda, yeni teknolojilerin çiftçi geliri üzerine olan etkilerini ihmal ederek, bu teknolojilerin tanıtılması ve benimsetilmesi konularına odaklanmaktadır.

Daha yüksek gelir elde edilebilmesi için yüksek verim yeter koşul değildir. Verimliliğin dışında, işletme düzeyinde belirleyici olan; girdi temini, finansman ve aracılık hizmetleri gibi alanlardaki gelişmeler de çiftçilerin gelirleri üzerinde etkili olmaktadır.

2.3. Sürdürülebilir Tarımsal Üretim

Yakın geçmişe kadar kentsel alanlar, sanayi tesisleri ve çeşitli hizmetlerin yerine getirilebilmesi için kullanılan alanlar (havalanı, liman, karayolları v.b) doğal yaşamın korunabilmesinde en önemli engeller olarak kabul edilmekte idi.

Gelişmiş ekonomilere sahip toplumlarda yükselen değerlerden biri, toplumu oluşturan bireylerin daha sağlıklı ortamlarda yaşama isteğidir. Kırsal alanlarda doğal ortamın korunması ve kentsel alanlarda da yeşil alanların artırılması, doğaya dönüş hareketi olarak adlandırılmaktadır. Kırsal alanda, bu hareketin odağında yer alan tarımsal üretimde verim ve gelir kaygısıyla bilinçsizce kullanılan girdi ve yöntemler özellikle kent toplumu tarafından eleştirilmektedir. Diğer yandan, tarımsal üretimde kullanılan doğal kaynakların yanlış kullanım sonucu elden çıkması, sadece bu kaynağı kullanan çiftçilerin yaşamlarını değil, toplumu oluşturan tüm bireylerin yaşamlarını da etkilemektedir. Bu tür uygulama-

maların önlenmesine yönelik tepkilerden biri de organik girdiler kullanılarak üretilen tarımsal ürünlere olan talebin giderek artmasıdır.

Tarımsal üretimde verim artışının sağlanmasına yönelik bilinçsiz uygulamalara karşı geliştirilen doğa dostu uygulamalar ile “kimyasal maddelerin” yerini “bilgi” almıştır. Entegre Tarımsal Mücadele (IPM) veya Münavebeli Otlatma gibi uygulamalarda teknoloji transferine değil; üretim faaliyeti sırasında çiftçilerin sahip oldukları bilgiyi kendi özel koşulları için yorumlayarak, özgün çözümler üretmelerini sağlayacak bilgilerin transferine ağırlık verilmektedir.

Tarımsal üretimde yukarıda açıklanan hedeflere ulaşmak açısından belkide en önemli sınırlayıcı faktör ise, her üç hedefe de aynı anda ulaşılması gereğidir.

3. TÜRKİYE’DE TARIMSAL DÖNÜŞÜM VE YAYIM HİZMETLERİ

Tarımsal üretimde açıklanan makro hedeflere ulaşılabilmesi ve bu süreçte tarımsal yayımın katkısı konusunda geleceğe dönük değerlendirmeler yapmadan önce, Türk tarımında son 20 yılda fiilen yaşanan gelişmeleri de irdelemek yararlı olacaktır. Hedeflenen noktaya ulaşabilmenin başlangıç noktası mevcut durum olduğuna göre, bu aşamada ülke tarımı açısından yaşanan gelişmeleri ve nedenlerini belirlemek, daha tutarlı gelişme stratejilerinin belirlenmesine katkı sağlayacak bir yöntem olacaktır.

3.1 Kamu Kuruluşları

1980’li yıllar, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kamu tarafından yürütülen yayım hizmetleri açısından bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. 1980’li yıllara kadar Türkiye’de tarımsal yayımın en önemli yürütücüsü Tarım Bakanlığıdır. 1984 yılında Tarım Bakanlığının yeniden yapılanması sonucu, daha önce Bakanlık bünyesinde yer alan ve kendi sorumluluk alanlarına giren konularda geçmişte önemli gelişmeler sağlamış olan pek çok birim ya kapatılmış ya da çeşitli isimler altında birleştirilmiştir. Ortaya çıkan bazı yeni birimler de Tarım Bakanlığı dışındaki Bakanlıklara bağlanmıştır.

Bu yeni oluşum, özellikle tarımsal yayım hizmetlerinin yürütülmesi açısından bir parçalanmaya neden olmaktadır. Örneğin Türkiye’nin en büyük entegre kalkınma projesi olan GAP alanında pek çok farklı kamu kuruluşu yayım hizmeti vermektedir. Tarım Bakanlığı dışındaki Bakanlıklara bağlı olarak hizmet veren GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve kısmen DSİ, çiftçi eğitim ve yayım faaliyetlerini sürdürürken Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı olarak Tarım İl Müdürlükleri, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü aynı alanda, aynı hedef kitleye yönelik olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Farklı kuruluşlar tarafından yürütülen kamu yayım hizmetlerinin kullanmış oldukları yayım yöntemleri ise birbirinden oldukça farklıdır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Eğitim ve Ziyaret Sistemine uygun olarak taşra teşkilatını düzenlemiş ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Diğer kamu kuruluşları ise çalışma alanları ve faaliyet gösterdikleri bölgelerin özelliklerine göre farklı yayım yaklaşımlarını kullanmaktadırlar. Kamu kuruluşları tarafından yürütülen yayım faaliyetlerinin ortak noktası ise katılımcı yöntemlerin oldukça az kullanılmasıdır.

Kamuda yaşanan bu gelişmelerin yanısıra, kamu dışı örgütlenmelerin bu alana olan ilgilerinin giderek artması ve değişen ekonomik koşullar dönüşüm sürecini başlatan diğer önemli etmenlerdir.

3.2 Pazar Ekonomisi ve Rekabet

Türkiye’de 1980 sonrası gündeme gelen pazar ekonomisi uygulamaları ilk aşamada tarımsal üretim faaliyetine pek fazla yansıtılmamıştır. Korumacılık olarak adlandırılacak bir takım uygulamalar tarımsal üretimi desteklemek amacıyla sürdürülmüştür. Ancak; dünya pazarlarına açılma (globeleşme), gıda sanayii yatırımlarının giderek artması, bütçe baskısı ve nihayet uluslararası kuruluşların baskıları, hükümetleri tarımsal üretime verilen desteği giderek azaltmaya yöneltmiştir.

Ortaya çıkan bu politik çerçevede kamu tarafından verilen yayım hizmeti ise Eğitim ve Ziyaret Sistemi içinde yürütülmektedir.

Eğitim ve Ziyaret Sistemi, her ne kadar araştırma ve yayım örgütleri arasında daha yakın işbirliğine olanak sağlamakta ise de, yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla uzmanlar tarafından uygun görülen mesajların (bilgilerin) çiftçilere iletilmesi şeklinde işlemektedir. Bu sistemde yayım hizmeti ön plana çıkarılarak, belirlenen tarımsal üretim hedeflerine salt bilgi aktarımı yoluyla ulaşılabileceği düşünülmüştür. Ancak araştırma bulguları, çiftçilere iletilen yeni teknolojilere ait mesajların etkin bir şekilde çiftçi davranışlarına yansıtılabilmesinin, yayım eğitiminin diğer destek hizmetler (kredilendirme, girdi temini, pazarlama olanakları vb) ile birlikte ele alınması halinde mümkün olduğunu göstermektedir.

Pazar ekonomisi koşullarında rekabete zorlanan çiftçilerin, diğer destek hizmetlerin bulunmadığı bir ortamda, salt üretim sistemlerine yönelik konularla ilgili olarak bilgilendirilmesi -bilgi eksikliği gelişmeyi sınırlayan asıl unsur olmadığından yeni teknolojilerin tarımsal üretim sürecine aktarılabilmesi için tek başına yeter koşul değildir.

Çiftçiler için yeni teknolojilerin üretim sürecine olan katkısının değerlendirilmesinde ise, üretim miktarındaki fiziki artışlar yeni teknolojinin temel belirleyicisi olarak görülmemektedir. Çiftçiler, yenilik yönündeki mesajlar ile karşı karşıya kaldıklarında, bu yeni teknolojiyi uygulamanın ekonomik yönünü düşünmekte ve yayım elemanlarından “yeniliğin fizibilitesinin yapıldıktan sonra” yayım önerilerinin getirilmesini talep etmektedirler. Bu talebin ardında yatan genel

eğilim ise; yeni teknolojinin fiziki getirisinin yanısıra, yeni teknolojinin maliyeti ve bu maliyete karşılık olarak elde edilecek üretim artışı ile sağlanacak gelirin tahmin edilmesidir. Bilindiği gibi özellikle pazar ekonomisi koşullarında elde edilen üretim miktarındaki her artış, gelirden de aynı düzeyde bir artış anlamını taşımamaktadır. Büyük ölçüde yayım eğitimi faaliyetinin dışındaki faktörlerin etkili olduğu pazar hareketleri karşısında, salt yeni teknolojilere dayalı önlemler yetersiz kalmaktadır.

3.3 Sürdürülebilir Tarım

1980'li yıllarda gelişmiş ülkelerde başlayan doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kaynak kullanımı konusundaki gelişmeler doğal olarak Türk tarımını da etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir bir kaynak kullanımının sağlanması, bir anlamda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Tarımsal üretim faaliyeti süresince kullanılan kimyasal madde miktarının doğal kaynakların tekrar kullanılamaz ölçüde kirletilmesine yol açması, bu yöndeki çalışmaları hızlandırmıştır.

Diğer yandan özellikle 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği (AB) 'nde sürdürülebilir tarım uygulamaları, tarımsal üretimdeki üretim fazlasının giderilmesi açısından da bir araç olarak kullanılmıştır.

Türkiye'de ise doğal kaynak kullanımı veya tarımsal üretimde kullanılan kimyasal maddelerin çevreye olan olumsuz etkilerinin belirlenmesine yönelik olarak bölgesel düzeyde yürütülen deneysel araştırmaların bulguları, Avrupada yaşanan boyutlarda olmamakla birlikte, Türkiye'de de tarımsal üretimin sürdürülebilirliği konusunda ciddi sıkıntıların yaşandığını göstermektedir.

Türkiye'de sürdürülebilir kaynak kullanımı konusunda çiftçilerden gelen ciddi bir talep bulunmamaktadır. Bu durumun gerekçesi ise çiftçilerin içinde buldukları ekonomik koşullarda aranabilir. Türkiye'de tarım işletmelerinin yapısı ve üretim değerleri gözönüne alındığında, çiftçilerin kendileri için daha ivedi ve önemli olarak algıladıkları verim ve geliri artıran uygulamalara devam etme isteklerini olağan karşılamak gerekir. Bu nedenle sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı konusu, kamunun daha ağırlıklı olarak rol alması gereken bir alan niteliğindedir.

Çiftçilerin doğal kaynak kullanımı konusunda sahip oldukları genel eğilime rağmen Türkiye'de organik tarım konusunda gözlenen gelişim ise, çiftçilerin sürdürülebilir tarım uygulamalarını benimsemelerinin ötesinde, büyük ölçüde pazarda oluşan koşulların etkisiyle ortaya çıkmıştır.

3.4 Kamu Dışı Örgütlenmelerin Gelişimi

Türkiye'de, kamu dışında tarımsal yayım hizmeti veren örgütlenmelerin etkinlikleri giderek artma eğilimindedir. Bu eğilimin ortaya çıkması üzerinde etkili olan pek çok ekonomik ve sosyal unsurdan söz etmek mümkündür.

Ekonomik unsurlardan belki de en önemlisi Türkiye’de özel sektör kuruluşlarının tarım ürünleri işleme sanayii alanında göstermiş oldukları gelişmedir.

3.4.1 Özel Sektör Kuruluşları

Tarım ürünleri işleme sanayinde yeralan veya tarım ürünleri ticaretini yapan firmaların en önemli sorunlarından biri, hammadde teminindeki riskdir. Firmanın sahip olduğu işleme tesislerinin tüm yıl boyunca normal kapasite ile çalışabilmesi, istenen kalite ve miktarda hammaddenin teminindeki belirsizliğin giderilmesi ile olasıdır. İstlenen kalite ve miktarda tarım ürününün üretim dönemi başında güvence altına alınması ile firma kâr beklentisini sürdürebilir. Hammadde olarak kullanılan tarım ürününün istenen özelliklere sahip olması ise, daha bu ürünün yetiştirilmesi aşamasında taraflar arasında teknik düzeyde bir işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu işbirliği sürecinde firmanın rolü; girdi , bilgi ve diğer destek hizmetleri sağlamaktır.

Diğer yandan, özellikle küçük çiftçi için en önemli sınırlılıklar; üretim araçlarının temini ve pazarda yer bulabilmektir. Her iki unsur açısından da etkin olabilmek için çiftçilerin; i) kredi, teknik yardım ve girdi temini konularında destek sağlayan ve ii) ürünlerini pazarlayabilmeleri için risk ve belirsizlikleri azaltan mekanizmalara gereksinimleri vardır.

Firma ile çiftçi arasında bu ilişkinin sağlanması ise Sözleşmeli Tarım uygulaması ile mümkün olmaktadır. Türkiye’de tarıma dayalı sanayi yatırımları arttıkça yukarıda sözü edilen gerekçelerle sözleşmeli tarım modeli de giderek yaygınlaşmaktadır.

Sözleşmeli tarım uygulaması çerçevesinde düzenlenen sözleşmelerin önemli bir bölümü, çiftçilerin üretim süreci boyunca uymaları gereken kurallara ayrılmıştır. Bu sözleşmeler ile çiftçiler, üretim süreci boyunca kullanılacak olan üretim yöntem ve teknolojileri konularında firma elemanlarının “talimatlarına” uyma taahhüdünde bulunmaktadırlar.

Sözleşmeli tarım, özel sektöre özgü bir uygulama olarak görülmekte ise de, özel sektör firmaları dışında gerek kooperatifler ve gerekse gönüllü kuruluşlar tarafından oldukça sık kullanılan bir yöntemdir. Gönüllü kuruluşlar, kullandıkları yayım yöntemlerini daha çok katılımcı yaklaşım prensiplerini gözönünde tutarak belirlemelerine rağmen, özellikle TKV’nin yürüttüğü çiftçi eğitimine yönelik faaliyetlerde, bu yöntemleri sözleşmeli tarım şemsiyesi altında kullanmayı tercih ettiği görülmektedir.

3.4.2. Çiftçi Örgütleri

Türkiye’de çiftçi örgütleri tarafından yürütülen yayım faaliyetleri hiçbir zaman arzulanan düzeyde gerçekleşmemiştir. Kuşkusuz, bu sonucun alınmasında etkili olan (örgütlenme düzeyinin yetersizliği, örgütlerin etkinliklerinin sınırlı kalması ve devlet müdahalesi gibi) pek çok unsur bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada, diğer bir bildiri konusu olması sebebiyle çiftçi örgütlerinin bu alandaki

etkinliklerinin gelişimini engelleyen unsurların tartışılmasından kaçınılarak, daha çok mevcut durum üzerinde durulmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde çiftçi örgütleri, tarımın pek çok alanında olduğu gibi yayım hizmetlerinin yürütülmesinde de en etkili örgütlenmelerdir. Buna karşın, Türkiye’de ise tarımsal yayım hizmetinin yürütücüleri arasında kamunun ağırlığı her zaman en üst düzeyde olmuştur.

Türkiye’de 1980’li yıllarda kamu tarafından verilen yayım hizmetlerinin finansmanında yaşanan sorunlar karşısında üretilen çözüm alternatiflerinden birisi de çiftçi örgütlerinin bu alandaki faaliyetlerinin desteklenmesidir.

Bu yöndeki girişimlerden ilki 1986 yılında, Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) ve Alman Tarım Birliği’nin ortaklaşa Tekirdağ ilinde başlatmış oldukları “Önder Çiftçi Projesi (ÖÇP)” dir. Projenin hedefi; ortaklaşa ve kendi sorumlulukları içinde, çiftçilerin kendi kendine yetecek şekilde gelişmelerini sağlamak amacıyla bir organizasyon modelinin yaratılması ve bu modelin denenmesidir. Bu proje ile ortaya konulan yayım modelinin esası ise; çiftçilerin tarımsal faaliyet ile ilgili sorunlarını kendi sorumlulukları altında ele alıp, bunları çözmeyi ve gelir düzeylerini yükseltmeyi kendilerinin öğrenmeleridir.

ÖÇP, çiftçi örgütleri tarafından yürütülen yayım faaliyetleri açısından yararlı bir girişim olarak değerlendirilebilir. Ancak ülke çapında yaygınlaştırılması konusunda aynı iyimserliği sürdürmek mümkün görülmemektedir. ÖÇP, uygulanan tarımsal yayım yaklaşımı olarak olumlu bir girişim olmakla birlikte; başarılı bir uygulama için öncelikle, çiftçi örgütlerinin, örgütlenme, finansman ve demokratik yönetim gibi sorunlarının aşılması, gerekmektedir.

Türkiye’de TZOB dışında yaygın çiftçi örgütlenmelerinden bir diğeri Tarım Kooperatifleridir. Ülkemizde Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri faaliyetlerinde belirli ürünlerle ilgili teknik konularda ortaklarına danışmanlık hizmeti vermek veya tarımsal girdi sağlayan özel firmalar gibi kredili satılan girdiler konusunda destek olmak gibi amaçları ön planda tutmaktadırlar. Diğer yandan Tarım Kredi Kooperatiflerinin girdi temini konusunda sağlamış olduğu avantajlar ve Tarım Satış Kooperatiflerinin de özellikle devlet tarafından yapılan alımlardaki aracılık rolü, bu kooperatiflerin çiftçi eğitimi konusundaki faaliyetlerinin geri planda kalmasına yol açmaktadır.

Sulama amaçlı kooperatifler ve birlikler ise esas olarak sulama suyu ve tesislerinin yönetimi amacıyla kurulmuş olan örgütlenmelerdir. Ancak bu örgütlerde, çiftçilerin sulu tarım konusunda teknik bilgi düzeylerini yükseltmeye yönelik danışmanlık hizmetlerinin de verilmesi konusunda giderek güçlenen bir eğilim bulunmaktadır.

Malkara örneği ile gündeme gelen Köylere Hizmet Götürme Birlikleri ise ilk aşamada kooperatif tipi bir örgütlenmeye benzemekte ise de çiftçi yararına çalışan ancak üyeleri çiftçi olmayan bir örgütlenme biçimidir. Yapılan araştırmalar

sonucu, Malkara örneğinde sağlanan gelişimin büyük ölçüde kaymakamın önderliğinde sağlandığını göstermektedir. Demokratik olmayan örgütlenme yapısı içinde bu tür örgütlerin faaliyetlerine çiftçi katılımının oldukça düşük düzeyde kalması beklenebilir.

3.5 Ürün Çeşitliliği

Tarımsal üretimde yaşanan ilgi çekici gelişmelerden birisi de tarım ürünleri ticareti ve tarım ürünleri işleme sanayinde yaşanan gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan ürün çeşitliliğidir.

Tarım ürünleri işleme sanayinde görülen ürün çeşitliliği, daha çok tüketici tercihlerine ve bu sanayi kolunda faaliyet gösteren firmalar arasında yaşanan rekabete paralel olarak ortaya çıkmıştır.

Gıda sanayii firmalarının ürün çeşitliliği konusunda yaşamış oldukları rekabet doğal olarak bu ürünlerde kullanılan tarım ürünlerine olan talebi de etkilemektedir.

Örneğin konserve ve hazır gıda sanayinde gereksinim duyulan yaş meyve ve sebzenin özellikleri, taze tüketilen ürünlerden oldukça farklıdır. Sanayide kullanılabilecek özelliklere sahip tarım ürünlerinin diğerlerine göre farklı çeşitler olması ülke tarımında ürün çeşitliliğinin giderek artmasına neden olmaktadır. Buradaki çeşitlilik, esas itibarıyla ürün gruplarında değil; örneğin domates yerine; domates salçası, konserve doğranmış domates veya domates suyu gibi ürünler için uygun çeşitlerin yetiştirilmesi gibi, aynı ürünün alt gruplarında bir çeşitlilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Ürün çeşitliliğinde gözlenen bu artış karşısında, çiftçilerin ürün bazında daha uzmanlaşmış yayım önerilerine gereksinimleri artmaktadır. Bu gereksinimin karşılanmasında izlenen yöntem ise tamamen kamu dışında, ilgili sanayi kuruluşları ile çiftçi arasında kurulan ilişkiler ile giderilmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan merkezden yönlendirilen bir yayım örgütünün bu tür bir aktivitede etkili olması da zaten beklenmemektedir.

Türkiye’de üretilen ve uluslararası ticarete konu olan tarım ürünlerinde de belirgin bir çeşit artışı gözlenmektedir. Özellikle 1990’lı yıllarda başlayan ve “organik tarım” olarak adlandırılan doğa dostu üretim faaliyetleri, tarımsal yayım hizmeti açısından yeni bir alan niteliğindedir. Tamamen doğal materyal kullanılarak yapılan bu üretim faaliyeti, Türk çiftçisi için bir yenilik niteliğindedir. Klasik üretim yöntemlerinin dışındaki yöntem ve materyalin kullanıldığı bu üretim faaliyeti ile üretimi yapılan ürün sayısı ise giderek artmaktadır.

Yayım hizmeti açısından, klasik üretim sistemlerine yönelik hizmetler grubunun dışında özellikler taşıyan bu üretim faaliyetinde, etkili bir kontrol mekanizmasına gereksinim duyulmaktadır. Ürünün niteliği, uluslararası standartlar ile kesin olarak belirlenmiş olduğundan bu standartlara uyum konusu önem kazanmıştır. Çiftçi, yayım elemanı ve araştırma arasında daha yakın ve sürekli bir

iletişimi gerektiren bu yapı, yayım hizmetleri açısından da yeni bir oluşumdur. Farklı bir ürün yetiştirmenin ötesinde farklı bir yayım yaklaşımının gündeme geldiği bu üretim faaliyetinde, yayım örgütü ile çiftçi ve araştırma arasındaki bilgi akış sisteminin etkinliğini artırmak için farklı yayım yöntemlerinin kullanılması gereği vardır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk tarımı son 20 yıl içinde önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Pazar ekonomisi kurallarının tüm sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de uygulanması ile başlayan bu süreç; ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle bir ivme kazanmıştır.

Tarımsal yapının değişen karakteristikleri, çiftçilerin üretim kararları üzerinde etkili olan kriterlerin de değişmesine yol açmıştır. Tarımsal üretim sürecinde verimlilik artışı yoluyla gelir artışının sağlanması hedefi; daha yüksek kalitede, daha yüksek verim elde etmek ve elde edilen üretimin olabilecek en yüksek fiyattan değerlendirilmesi yönünde değişim göstermiştir.

Çiftçiler açısından yaşanan bir diğer gelişme ise; üretim kararları üzerinde etkili olan bilgi kaynaklarında gözlenen artıştır. Bilgi kaynaklarında gözlenen bu artışın başlıca iki nedeni vardır. Bunlar;

i) kamu dışı örgütlenmelerin (özel sektörde gıda sanayii yatırımlarının artması, bu alanda yaşanan rekabet, dikey entegrasyonun artması, kamu yayımında yaşanan finansman sorunları v.b) sebeplerle tarımsal yayım hizmetlerine yönelmeleri ve,

ii) bilginin üretim ve iletim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir.

Bu gelişmelerin ışığında somutlaşan en önemli olgu; kamu yayım örgütlerinin, ulusal yayım politikasının temel belirleyicisi olma işlevini yitirmiş olduğudur. Bu saptama sağlıklı bir gelişim stratejisinin ilk aşaması olarak kabul edilebilir.

Tarımsal yayım hizmetlerinin yerine getirilmesinde kamunun payının azalması aslında arzulanan bir durumdur. Geçmişte kamu yayımının ağırlıkta olduğu pek çok gelişmiş ülke, önceden planlanmış bir süreç içinde ulusal yayım sistemi içinde kamunun payını aşama aşama azaltmıştır. Türkiye’de önceden planlanmadan, kendiliğinden oluşan benzer nitelikteki yapı içerisinde, öncelikle ele alınması gereken konu kamunun yeni rolünün tanımlanmasıdır.

Türkiye’deki mevcut yapı içerisinde kamunun yürütücü işlevinden çok, bir yayım politikası belirleme işlevine gereksinim duyulmaktadır. Bu politikanın belirlenmesi sırasında ülkede bulunan diğer yürütücüler ile işbirliği yapılması ve işbirliğinin de sürekli hale getirilerek kurumsallaştırılması işlevsel bir yayım politikası açısından bir gerekliliktir.

Kamunun yürütücülük işlevinin tamamen bir veya birkaç çiftçi örgütüne devredilmesi, Türkiye'deki tarımsal yapı ve çiftçi örgütlerinin mevcut olanakları gözönüne alındığında geçerli ve tutarlı bir çözüm olmayacaktır. Çiftçi örgütleri ile ilişkileri ekonomik nedenlerle düşük düzeyde olan çiftçilerin bilgi gereksinimlerinin karşılanmasında (örgüte üye olma, masraflara katılma zorunluluğu gibi) herhangi bir ön şartın ileri sürülmesi, tarımsal yayım hizmetinin verilmesinde bu kitlenin dışlanması anlamına gelecektir.

Diğer yandan kamu dışı örgütlenmelerin hizmetlerinin daha etkin olduğu ürün gruplarında veya çiftçilerin bilgi kaynaklarına erişme açısından sorunsuz olan bölgelerde, kamu yayımının denetleme işlevi ön plana çıkarılmalıdır.

Tarımsal yayımın diğer yürütücüleri içinde çiftçi örgütlerinin etkinliklerinin artırılması, özellikle uygulama aşamasında başarıyı artıracaktır. Güçlü çiftçi örgütlerinin varlığı, tarımsal yayım hizmetlerinin etkinliği konusunda önemli katkılar sağlar. Bu katkıların boyutları, yeni tarım teknolojilerinin üretim sürecinde kullanılmasının ötesinde, çiftçi gelirlerinin artırılmasına yönelik diğer faaliyetlerin planlanması ve yürütülmesine kadar uzanacaktır.

KAYNAKLAR

- CEYLAN. İ.C.** (1998) Sözleşmeli Tarımda Yayım Eğitimi ve Çiftçi Katılımı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, ISBN 975-94500-1-1, Ankara.
- CEYLAN,İ.C.**(1998)"Güneydoğu Anadolu Projesi ve Entegre Sistem Yaklaşımı", Ziraat Dünyası, Türkiye Ziraatçiler Derneği, Sayı: 445, s.25-27, Ankara.
- İNAN, İ. H. KUMKALE, İ.** (1996) "A New Organization Model For The Agricultural Malkara County Union For Supplying Services to Villages", Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, 6-9 Kasım 1996 Ankara, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 87 (Editör M.Aslan), Ankara.
- MINOT. N.W., ABBOT. J.** (1993) "Contract Farming and Its Impact on Small Farmers in Less Developed Countries ", Agricultural Food Marketing in Developing Countries Selected Readings (Edited by Abbot. J.) Wallingford, UK.
- TALUĞ.C, TATLIDİL.H.** (1993). Tarımsal Yayım ve Haberleşme, A.Ü Ziraat Fakültesi Teksir No: 141, Ankara.
- TZOB** (1997) Zirai ve İktisadi Rapor 1994-1996, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.
- ZIJP. W.** (1997) "Extension: Empowerment Through Communication", Rural Knowledge Systems for the 21 st Century- Rural Extension in Western, Central and Eastern Europe- Proceedings of the Symposium held at Reading, Cambridge and Edinburgh, 6-17 July 1997 (Edited by Ian Wallace), UK.